

DIXIT

Wijsgerige teksten onder redactie van de hoogleraren
dr. R. Boehm, dr. B. Delfgaauw,
dr. J. Sperna Weiland, dr. E. Vermeersch

HUSSERL

OVER DE OORSPRONG
VAN DE MEETKUNDE

vertaald door dr. J. Duytschaever
ingeleid en geannoteerd
door dr. Rudolf Boehm

0861-6461
1979-1980
KRING
FILOSOFISCHE

W5 65855.0

Het Wereldvenster Baarn

INHOUD

Inleiding	7
Ontstaan en belang van het geschrift	7
De fenomenologische constitutieproblematiek	10
Het probleem van de objectiviteit van ideële objecten	14
Husserls oplossing voor het constitutieprobleem van ideële objecten	17
De wetenschapskritische draagwijdte van de opheldering van de 'oorsprong van de meetkunde'	22
De cultuurkritische draagwijdte van de problematiek van de objectiviteit van ideële objecten	28
De confrontering met de 'crisis van het Europese mensdom' als inleiding tot de fenomenologische filosofie	34
Beknopte bibliografie	40
Vertaling en noten	42

© 1977 dr. J. Duytschaever en
dr. Rudolf Boehm

Omslag: Frits Stoepman gvn

ISBN 90 293 9644 x

INLEIDING

ONTSTAAN EN BELANG VAN HET GESCHRIFT

Edmund Husserl (1859-1938) schreef de korte verhandeling die vandaag bekend staat onder de titel *Vom Ursprung der Geometrie* in 1936, twee jaar voor zijn dood. Het lag blijkbaar aanvankelijk in zijn bedoeling om haar op te nemen als één paragraaf in zijn laatste grote werk, *Die Krisis der europäischen Wissenschaften und die transzendente Phänomenologie. Eine Einleitung in die phänomenologische Philosophie*, dat hij toen trachtte te voltooien. Van dit werk zelf verschenen de eerste honderd bladzijden nog in 1936, in het tijdschrift *Philosophia* dat in Belgrado werd uitgegeven door uit nazi-Duitsland gevluchte filosofen. Het veel omvangrijker gedeelte van dit werk dat Husserl in zijn laatste levensjaren nog kon afwerken, verscheen pas in 1954, in deel VI, uitgegeven door Walter Biemel, van de in 1950 door het Husserlarchief in Leuven onder leiding van Herman Leo Van Breda begonnen editie van Husserls verzamelde werken (*Husserliana*). Onder de aanvullende teksten uit Husserls nalatenschap die in dit deel mede werden opgenomen, vindt men als 'Beilage III', zonder titel, ook de oorspronkelijke Duitse tekst terug, die aan onderhavige vertaling ten grondslag werd gelegd. In een enigszins bijgewerkte vorm werd deze tekst reeds in 1939 door Eugen Fink, Husserls nauwste medewerker in zijn laatste jaren, gepubliceerd in de Brusselse *Revue Internationale de Philosophie*. Fink heeft de tekst de titel *Die Frage nach dem Ursprung der Geometrie als intentionalhistorisches Problem* gegeven. Deze titel is dus niet van Husserl zelf afkomstig, evenmin als de afgekorte benaming 'Over de oorsprong van de meetkunde' waaronder deze verhandeling algemeen be-

kend werd. Op het typoscript uit Husserls nalatenschap dat alléén in het Husserlarchief in Leuven bewaard is (Husserls met de hand geschreven, waarschijnlijk stenografisch manuscript is verloren gegaan), vindt men slechts de volgende aanduiding die als de originele titel van het werkje beschouwd zou kunnen worden: *Historie als Ursprungsanalyse*. De derde uitgave die dit kleine werk tot nu toe heeft beleefd, is een Franse vertaling, onder de titel *L'origine de la géométrie* uitgegeven in 1962 door Jacques Derrida, inmiddels een van de meest invloedrijke hedendaagse Franse filosofen.

Deze korte geschiedenis van onze kleine verhandeling wijst al op haar belang. Ze levert inderdaad een rechtstreekse toegang tot de meest centrale problematiek van Husserls fenomenologische filosofie, zoals hij die zelf zag in de hele laatste fase van zijn denken. Thema van de verhandeling is de 'constitutie'—het-tot-stand-komen—van de objectiviteit van ideële objecten, besproken aan de hand van het voorbeeld van de meetkunde voor zover deze een geheel van ideële objecten vormt en ook zelf een ideëel object is. Het probleem van de constitutie van objecten voor en door ons bewustzijn heeft Husserl steeds als hét centrale probleem van zijn gehele filosofie, en van dé filosofie überhaupt, voorgesteld. En steeds ook was zijn oogmerk in verband daarmee op de eerste plaats de raadselachtige bestaanswijze van ideële objecten, objecten die enerzijds in de hoogste mate alle kenmerken van volstreckte objectiviteit lijken te vertonen—men denke aan logica, wiskunde en meetkunde—en anderzijds toch geen onafhankelijk materieel bestaan in ruimte en tijd bezitten zoals reële objecten, en nergens elders lijken te bestaan dan in en voor ons bewustzijn. 'Op de eerste plaats', zeiden we, stelde Husserl zijn constitutieprobleem met betrekking tot de objectiviteit van ideële objecten; dat wil echter geenszins zeggen: uitsluitend, of ook maar: voornamelijk. Integendeel, de constitutieve pro-

blematiek van ideële objecten zelf brengt rechtstreeks ook die van de constitutie van de objectiviteit van reële objecten met zich mee, tenminste voor zover ook de objectieve realiteitswetenschappen zoals ze zich hebben gevormd in de loop van de moderne tijden—natuurkunde, scheikunde, biologie, maar inmiddels ook reeds psychologie, sociologie en economie—, hun eigen objectiviteit juist funderen op de toepassing van de wiskunde en het terugvinden van ideële objecten van wiskundige aard te midden van de realiteit. (De meetkunde is voor Husserl juist het eerste voorbeeld van een toegepaste wiskunde.) Indien we er ons dus van overtuigd houden dat we de realiteit slechts objectief kennen via deze moderne wetenschappen, dan breidt het raadsel van de bestaanswijze van ideële objecten zich ook uit over het hele domein van de reële objecten van onze wetenschap. En inderdaad, ook de objecten van onze moderne natuurwetenschap, haar wetten, haar feiten en zelfs haar 'realiteiten' (energie en entropie, elektromagnetische velden en elementaire deeltjes) lijken wel énerzijds volstreckt objectief geconstitueerd te zijn, en toch anderzijds, tenminste op die manier waarop er in de wetenschap over wordt gesproken, slechts te bestaan voor en door ons wetenschappelijk bewustzijn. Zou er dan per slot van rekening geen andere objectiviteit bestaan dan die van ideële objecten, en zou juist in het perspectief van een objectieve wetenschap het verschil tussen ideële en reële objecten helemaal vervallen? Deze vraagstelling staat dan ook in het centrum van de wetenschapskritiek die Husserl in de laatste twee of drie decennia van zijn leven heeft uitgewerkt en die zou culmineren in zijn grote verhandeling over 'De crisis van de Europese wetenschappen en de transcendentale fenomenologie'. De problematiek van de constitutie van ideële objecten breidt zich echter, in verband daarmee, nog in een andere richting verder uit. Het tot-stand-komen van de objectiviteit van ideële objecten blijkt namelijk ook een

onmisbaar element te vormen voor elke cultuur; niet alleen wetenschappen, maar ook kunsten, letterkenden, talen en alle cultuurobjecten in het algemeen lijken behoefte te hebben aan hun constitutie als ideële objecten en een soortgelijke objectiviteit te moeten verwerven als die van de ideële objecten, bijvoorbeeld van de meetkunde, tenminste om hun rol te kunnen spelen in een cultureel verband. Met betrekking daartoe krijgt de oplossing die Husserl in zijn laatste werk en meer in het bijzonder in de 'Oorsprong van de meetkunde' voor het probleem van de constitutie van ideële objecten vindt, een omvattende cultuurkritische draagwijdte: in de zin van een kritiek op elke verabsolutering van culturele waarden als dusdanig, maar vooral in de zin van een kritiek op onze westerse beschaving, de beschaving van ons wetenschappelijk tijdperk, die in bijzondere mate de nadruk legt op de constitutie van al en al volgens het ideaal van de objectiviteit als hoogste streefdoel. En deze kritiek tekent dan ook de meest diepgaande dimensie van Husserls laatste filosofische bedoelingen: wanneer hij in zijn laatste werk handelt over 'De crisis van de Europese wetenschappen', dan heeft hij het uiteindelijk — en uitdrukkelijk — over 'de crisis van het Europese mensdom' zelf.

Na dit algemene — en bijgevolg noodgedwongen enigszins abstracte — overzicht over de thematiek waarin Husserls onderzoek 'Over de oorsprong van de meetkunde' binnenleidt, lichten wij de aangestipte thema's achtereenvolgens wat nader toe. We moeten beginnen met het moeilijkste.

DE FENOMENOLOGISCHE CONSTITUTIEPROBLEMATIEK

De centrale problematiek van zijn filosofie duidt Husserl aan met het begrip van de 'fenomenologische constitutie' van de objecten van ons bewustzijn. Het bijwoord 'fenomeno-

logisch' betekent slechts: constitutie — in de zin van de fenomenologie. Het woord 'constitutie' duidt een verhouding aan tussen ons bewustzijn en zijn objecten. Husserl heeft het erover hoe deze objecten 'zich' constitueren, hoe ze zich constitueren 'in' ons bewustzijn, maar ook hoe ze geconstitueerd worden 'door' ons bewustzijn. Nu heeft hijzelf zijn filosofisch standpunt omschreven als dat van een fenomenologisch idealisme, zelfs, zoals Kant, als een 'transcendentiaal' idealisme. Bijgevolg heeft zich aan velen de indruk opgedrongen dat de constitutie van onze bewustzijnsobjecten voor Husserl de betekenis heeft dat ze de produkten van ons bewustzijn zijn. Wel onderscheidt Husserl een 'actieve' en een 'passieve' constitutie, waarbij met de woorden 'actief' en 'passief' de rol van het bewustzijn bij deze constitutieprocessen bedoeld is. Maar door de 'passieve constitutie' die, ruw genomen, aan de processen van een louter zintuiglijke ervaring beantwoordt, komen volgens Husserl nog geen eigenlijke objecten tot stand; zij komen slechts tot stand op het vlak van de 'actieve constitutie' die het 'werk' van specifieke 'akten' van een 'oordelend' Ik is. — Intussen valt tegen de aangehaalde opvatting van de betekenis van Husserls constitutiebegrip in te brengen dat het voor Husserl dan toch over fenomenologie gaat, en niet over metafysica. Wat hij op de eerste plaats met zijn constitutieproblematiek bedoelt, is het feit dat de eigenlijke objecten van ons bewustzijn — bijvoorbeeld materiële dingen — ons geenszins zo maar 'gegeven' zijn, maar ons slechts ter kennis komen via verschijnselen (gegevens, fenomenen) waarin ze zich voor ons manifesteren, terwijl het ook nog van ons bewustzijn afhangt of en hoe we deze verschijnselen (terecht of ten onrechte) juist als manifestaties van bepaalde objecten interpreteren. Daardoor alleen komen deze objecten dus voor ons tot stand, constitueren ze zich in, voor en door ons bewustzijn. Zo gezien lijkt Husserls constitutieproblematiek slechts een soort psychologisch-kentheoretische draagwijdte

toe te komen.—Maar dan weer heeft Husserl alle gebruikelijke kentheorie juist van 'psychologisme' beschuldigd en een fundamenteel verschil gezien tussen zijn fenomenologie en alle psychologie. Psychologie en psychologische kentheorie vooronderstellen namelijk volgens hem steeds het bestaan van alle soorten—reële en ook ideële—objecten alsof deze bij voorbaat al gekend zouden zijn, wat een radicale—fenomenologische—kentheorie juist niet mag vooronderstellen. Integendeel, deze moet haar problematiek benaderen binnen de grenzen van een 'fenomenologische reductie' die ertoe verplicht zich streng aan de fenomenale gegevens te houden en generlei gebruik te maken van vooronderstellingen van de aangeduide soort. Juist in het kader van deze fenomenologische reductie zet het 'kennisprobleem' zich dan om in de problematiek van de fenomenologische constitutie. Maar indien dan volgens Husserl de noodzaak van deze fenomenologische reductie op geen enkele manier ontweken kan worden en er ook geen sprake van kan zijn dat deze reductie naderhand—ná een oplossing van het kennisprobleem—weer ongedaan wordt gemaakt, betekent dat niet opnieuw dat de 'fenomenologische' constitutieproblematiek uiteindelijk toch weer neerkomt op een soort idealistische metafysica, gezien er voor Husserl geen verschil lijkt te bestaan tussen zijn problematiek van het tot-standkomen van objecten 'voor ons' en een of andere problematiek aangaande het bestaan van deze objecten 'aan zich' en 'op zichzelf'?

De uiteindelijke betekenis van wat Husserl met de fenomenologische constitutie van onze bewustzijnsobjecten bedoelde, is ook vandaag nog in de filosofische wereld omstrede. De juiste uitleg is vermoedelijk in de volgende richting te zoeken. Stel dat niet alleen—volgens Husserls eis van de fenomenologische reductie—in het kader van een radicale kentheoretische problematiek niet vooropgesteld mag worden dát er een wereld van—reële en ideële—objecten 'aan

zich' bestaat, maar ook niet eens dat de werkelijke wereld 'op zichzelf'—of we nu in staat zijn haar als dusdanig te kennen of niet—noodzakelijk een wereld van objecten, gekenmerkt door hun reële of ideële objectiviteit moet zijn. Stel dat juist onze alledaagse voorwetenschappelijke 'leefwereld', die gekenmerkt wordt door haar 'subjectieve relativiteit', uiteindelijk 'de enige werkelijke wereld' is, zoals Husserl het op het einde van zijn filosofische loopbaan heeft uitgesproken. Dan zou wat in werkelijkheid is in feite steeds 'constitutief' medebepaald worden door de verhouding van ons bewustzijn tot deze wereld. Dat zou dan óók de mogelijkheid inhouden dat door een aangepaste houding van ons bewustzijn (per slot van rekening die welke we de wetenschappelijke ingesteldheid noemen) een objectieve wereld geconstitueerd wordt die dan ook onze 'alledaagse leefwereld' kan worden. In deze zin zou juist een 'objectieve wereld aan zich' een voortbrengsel van ons bewustzijn en van onze 'subjectiviteit' zijn. Maar daardoor zouden 'wij' in ons bewustzijn—en niet alléén 'in' ons bewustzijn—wel de werkelijke wereld radicaal veranderd, maar geenszins geschapen hebben, indien namelijk juist niet deze objectieve wereld zonder meer de werkelijke wereld is.

Overigens: 'objectiviteit' van onze kennis van een objectieve wereld zou dan volstrekt mogelijk zijn, haar waarheid zelf zou echter niet objectief, maar uitermate subjectief zijn. Zo zou de waarheid van onze moderne objectieve wetenschappen niet berusten op een overeenstemming van de wetenschappelijke kennis met de wereld zo als ze 'op zichzelf' is, maar alleen op het feit zelf dat ze erin geslaagd is onze 'alledaagse leefwereld' radicaal te veranderen. Ook de waarheid van onze wetenschap blijft dan 'subjectief-relatief' en daarmee eigenlijk een voorwetenschappelijke waarheid, en óók de 'wetenschappelijk-technische leefwereld' waarin wij nu leven blijft nog steeds een voorwetenschappelijke werkelijkheid.

Daarmee zijn we ver vooruitgelopen, tot aan de laatste —mogelijke—implicaties van Husserls filosofie. Wij keren nu terug naar de onmiddellijke vraagstelling van de verhandeling 'Over de oorsprong van de meetkunde'.

HET PROBLEEM VAN DE OBJECTIVITEIT
VAN IDEËLE OBJECTEN

De vraag die hem onmiddellijk bezighoudt in zijn verhandeling 'Over de oorsprong van de meetkunde', formuleert Husserl in alle duidelijkheid als volgt: 'Met betrekking tot de ideële objecten die het thema vormen van de meetkunde, stellen we het probleem: hoe komt de meetkundige idealiteit (en die van alle wetenschappen) uitgaande van haar originele binnenpersoonlijke oorsprong, waar ze zich vormt in de bewustzijnsruimte van de psyche van de eerste ontdekker, tot haar ideële objectiviteit?' (Zie p. 57.) De meetkunde en haar inhouden doen zich op de eerste plaats voor als voorbeelden van ideële objecten. Het probleem van de totstandkoming van de objectiviteit van ideële objecten (van hun ideële objectiviteit of objectieve idealiteit) vormt op zijn beurt een voorbeeld van Husserls meer algemene fenomenologische constitutieproblematiek. Het is een bijzonder duidelijk voorbeeld. Want wat zijn ideële objecten?

Het zijn, enerzijds, objecten die een objectief bestaan bezitten. Objectief, dat wil zeggen: in dat wat ze zijn op zichzelf en door zichzelf bepaald, onafhankelijk van elke subjectieve opvatting of benadering. Bijgevolg kunnen ze ook door iedereen, en zelfs—dat geldt tenminste juist voor ideële objecten—te allen tijde en op eender welke plaats, met hun zelfde bepalingen teruggevonden worden. Van die aard zijn blijkbaar niet alleen reële objecten zoals het element goud of het verschijnsel licht (voor een bepaald stuk goud of voor de zonnestraal die nu juist door mijn raam valt rijzen wel moeilijkheden wat de vraag betreft of en in welke

zin ze 'overal en altijd' teruggevonden kunnen worden), maar ook ideële objecten zoals meetkundige theorema's en hun bewijzen. Zo kunnen door iedereen altijd en overal de verhoudingen teruggevonden worden die door de 'stelling van Pythagoras' worden bepaald: 'het vierkant beschreven boven de hypotenus van een rechthoekige driehoek heeft een oppervlakte gelijk aan de som van die der vierkanten beschreven boven de andere zijden.' Dergelijke objecten en hun objectieve bepalingen bieden enerzijds bij elke benadering door eender welk subject een soort substantiële weerstand die inderdaad vergeleken kan worden met die welke de materiële realiteit van een stenen muur aan de druk van mijn hand biedt. En toch zijn (bijvoorbeeld) meetkundige stellingen en de door hun bedoelde verhoudingen anderzijds geen reële, maar slechts ideële objecten. Het bijwoord 'ideel' wil niet zeggen dat het hier om de vervulling van een 'ideaal' van de hoogst mogelijke objectiviteit zou gaan (hoewel dat wellicht zo zou kunnen zijn). Het herinnert aan hetgeen Plato onder 'ideën' verstond. 'Idea' betekent in het Grieks: 'gezicht'. Plato bedoelde met een 'idee' een voorafgaandelijk 'zicht' dat men reeds moet hebben om een of andere realiteit te herkennen (bijvoorbeeld een 'zicht' op wat een mens is om één mens, die men misschien nog nooit heeft gezien, als een mens te kunnen kennen), en wel een zicht dat zich richt op iets algemeen. Zo ook is wat Husserl met een ideel object bedoelt, iets wat niet zo maar ergens in de ruimte en in de tijd voorhanden is (zoals een reëel object) maar iets wat slechts zichtbaar wordt wanneer men zich met zijn bewustzijn op een bepaalde manier erop richt; en wel iets wat in de realiteit niet waar te nemen valt en wat een bepaalde ingesteldheid van onze geest eist, omdat het iets algemeen is. Om ook maar te 'zien' wat met de stelling van Pythagoras bedoeld wordt en om het bewijs dat ervan geleverd wordt te kunnen begrijpen, moet ik mij niet blind staren op de

tekening op het bord (die een reëel object is), maar ik moet eigenlijk door haar heen zien en het algemene bezien waarop stelling en bewijs betrekking hebben en dat geldig is, niet alleen onafhankelijk van de onvolmaaktheden van de tekening, maar ook van de toevallige vorm en afmetingen van de rechthoekige driehoek die in de tekening voorkomt. Als ik het bewijs goed heb begrepen, moet ik begrepen hebben dat het inderdaad de stelling bevestigt voor eender welke rechthoekige driehoek en dat het bijgevolg onzinnig zou zijn de herhaling van het bewijs (dus een soort inductie) te eisen voor een zo groot mogelijk aantal verschillende reële rechthoekige driehoeken. Om stelling en bewijs te begrijpen, wordt verder ook een actieve inspanning van mijn geest gevraagd. Ik kan vermijden reële objecten te zien, door eenvoudig mijn ogen te sluiten. Maar als ik mijn ogen ook maar open, móét ik een reëel object dat mij getoond wordt, zien. Bij een meetkundig bewijs volstaat zo'n passieve houding niet om het ter kennis te nemen; als ik het niet actief mede voltrek, kan men het mij niet opdringen en kan men mij de meetkundige verhouding waarover het gaat op geen enkele manier 'zichtbaar' maken.

Ideële objecten bezitten dus éénerzijds hun eigen—ideële—objectiviteit, zoals reële objecten hun reële objectiviteit, ze zijn wellicht zelfs in hogere mate objectief dan reële objecten dat kunnen zijn. Anderzijds echter zijn ze juist reeds tengevolge van hun algemeenheid geen reële objecten en worden ze niet zichtbaar zonder een speciale actieve inspanning van onze geest en schijnen ze bijgevolg geen objectief bestaan te bezitten of te kunnen verkrijgen buiten ons bewustzijn. Wat betekent dan de ideële objectiviteit van deze objecten, waarop berust deze en hoe komt ze tot stand? Dat is de vraag waarop Husserls probleem betreffende de fenomenologische constitutie van de objectiviteit van ideële objecten neerkomt.

HUSSERLS OPLOSSING VOOR HET
CONSTITUTIEPROBLEEM VAN IDEËLE OBJECTEN

Het antwoord dat Husserl in dit geschrift geeft op zijn vraag hoe de objectiviteit van ideële objecten (zoals de meetkunde en haar inhouden) tot stand komt, is verbluffend eenvoudig: uiteindelijk—door schrift. Hij komt tot dit antwoord door een onderzoek dat hij zelf 'historisch' noemt. (Van een uitdrukkelijke toepassing van zijn 'fenomenologische reductie' ziet hij hier af, om redenen die verband houden met de speciale doelstelling van zijn grote verhandeling over 'De crisis van de Europese wetenschappen' waarin hij de beschouwing 'Over de oorsprong van de meetkunde' wilde opnemen.) Dat 'historisch' onderzoek verschilt wel zeer van wat men gewoonlijk onder geschiedschrijving verstaat. Husserl gaat niet—met betrekking tot de 'oorsprong van de meetkunde'—historische feiten na, maar duidt aan wat men onafhankelijk van dergelijke feitenkennis, 'a priori' ('bij voorbaat'; dat betekent hier juist vóór elk historisch feitenonderzoek) te weten kan komen door zich af te vragen hoe het in elk geval geweest móet zijn.

De eigenlijke beschrijving van het constitutieproces van ideële objecten omvat maar enkele bladzijden, die echter een van de twee kernstukken van onze verhandeling vormen. Volgens deze beschrijving komt de objectiviteit van ideële objecten van de soort van de meetkunde tot stand in vijf etappen: oorspronkelijke evidentie—afvloeiën van deze evidentie in een passieve herinnering—reactivering van de oorspronkelijke evidentie in een actieve herinnering—communicatie van deze teruggevonden evidentie met anderen—schriftelijke vastlegging. De lezer merke op dat de enkele woorden die Husserl hier over elk van deze etappen zegt gemakkelijk zouden kunnen worden aangevuld door omvangrijke analyses die verstrooid zijn over heel zijn

oeuvre (vooral in *Zur Phänomenologie des inneren Zeitbewußtseins*, teruggaande op een cursus van 1905; *Analysen zur passiven Synthesis*, uit de nalatenschap gepubliceerde manuscripten uit de jaren twintig; *Formale und transzendentale Logik*, 1929; en *Cartesianische Meditationen*, voor het eerst verschenen in 1930).

Volgens Husserl moet de wetenschap van de meetkunde haar aanvang hebben genomen met een eerste oorspronkelijke evidentie van een zuiver meetkundig gegeven die opkwam in de geest van de eerste echte meetkundige, wie dat ook geweest moge zijn. Om toe te lichten wat Husserl onder zo'n evidentie verstaat, zullen we even kort twee van de meest gebruikelijke tegenwerpingen bespreken die tegen zijn stelling dat alle kennis uiteindelijk op evidenties moet teruggaan, naar voren worden gebracht. Men maakt ten eerste de tegenwerping dat voor evidentie zelf geen criterium bestaat, geen maatstaf die het mogelijk zou maken te beslissen of een vermeende evidentie ook werkelijk een evidentie is of niet. Maar Husserl bepaalt evidentie door de zelf-tegenwoordigheid van het evidente gegeven. Hij bedoelt dus met zijn stelling juist dat er per slot van rekening geen formele kenniscriteria bestaan, maar dat het laatste criterium uitsluitend de evident voor 'ogen' gestelde zaak zelf in háár eigen gesteldheid kan zijn. Ten tweede maakt men de tegenwerping dat evidentie toch steeds een louter subjectieve ervaring blijft die nooit voldoende is om aan een of andere kennis een objectieve betekenis te geven. Maar dit geeft Husserl grif toe, en dit vormt juist het uitgangspunt van zijn problematiek: een oorspronkelijke evidentie is onmisbaar voor het tot-standkomen van de objectiviteit van een ideëel object, en toch zeker onvoldoende. Zo'n oorspronkelijke evidentie is, tenminste bij haar eerste optreden, onafscheidelijk verbonden met een bepaald psychisch gebeuren in het bewustzijn van haar ontdekker, ze vormt een in ruimte en tijd gesitueerd

psychologisch feit dat een reële objectiviteit bezit. Deze reële objectiviteit van een psychologisch feit mag echter niet worden verward met de ideële objectiviteit die we een meetkundige stelling toekennen. Deze houdt op de eerste plaats in dat de meetkundige verhouding in kwestie volstrekt onafhankelijk van de tijdelijke zienswijze van een of ander subject, op zichzelf vaststaat.

Meer in het bijzonder wordt met een meetkundige stelling en haar bewijs bedoeld dat de meetkundige verhouding met noodzakelijkheid voor alle tijden onveranderlijk geldig is. De evidentie echter waarin deze verhouding ontdekt wordt, duurt slechts een tijd, en gaat onvermijdelijk voorbij. Ze verdwijnt uit het actuele bewustzijn van haar ontdekker. (We zullen zien dat juist deze verwijdering van de oorspronkelijke evidentie uit het bewustzijn een fundamentele positieve voorwaarde voor het verdere objectiveringsproces vormt). Ze verdwijnt, maar niet helemaal. Bij elk actueel bewustzijn sluit zich namelijk volgens Husserl onmiddellijk, of ik dat nu wil of niet, een oorspronkelijke passieve herinnering aan die hij, met een uitdrukking van de Engelse empiristische filosoof Locke, retentie noemt ('passief' wil hier zeggen: zonder mijn bewust, 'opzettelijk', 'actief' toedoen). Door haar vormt zich in de loop van mijn (actief en passief) bewust leven de gehele inhoud van mijn (passief) geheugen.

Deze retentie of, zoals Husserl haar nog noemt, primaire herinnering, is duidelijk onderscheiden van een actieve herinnering waardoor ik opzettelijk een feit uit mijn voorbije leven uit mijn geheugen opnieuw kan oproepen. (Van allebei onderscheidt zich dan nog de vorm van passieve herinnering waardoor zonder mijn opzettelijk toedoen een feit uit mijn verleden, dat wil zeggen uit mijn geheugen, 'plotseling' opnieuw kan opdagen en 'mij te binnen schieten'. Wellicht is ook geen actieve herinnering mogelijk zonder enige aanknopng bij een passieve herinnering van

deze soort.) Dat echter zo'n door retentie gevormd passief geheugen bestaat, wordt het beste bewezen door de bestaande mogelijkheid van de actieve herinnering. De mogelijkheid van een actieve herinnering speelt nu voor het objectiveringsproces de volgende belangrijke rol. Ik kan mij een vroeger opgedane evidentie slechts werkelijk herinneren door ze mij opnieuw voor 'ogen' te stellen, dus door de inhoud van de vroegere evidentie opnieuw voor mij evident te maken. Daarbij hoort in deze herinnering het—eveneens evidente—bewustzijn van de identiteit, de eenzelveheid van de vroeger opgedane en de nu opnieuw tot stand gebrachte evidentie. En door het feit dat ik dezelfde evidentie kan terugvinden, nadat ze uit mijn actueel en actief bewustzijn verdwenen was, krijgt ze een eerste vorm van objectiviteit. Ze lijkt enigerwijze op zichzelf te bestaan, enigerwijze onafhankelijk van mijn bewustzijn en zijn tijdelijk verloop; want ik heb haar eigenlijk losgelaten, ik heb haar eigenlijk de ondersteuning door mijn actief bewustzijn onttrokken, en toch is zij blijven bestaan en kan ik haar onveranderd terugvinden, zoals ik mijn bureau (een materieel ding van reële objectiviteit) onveranderd terugvind bij het terugkeren van een reis. De tijdelijke verwijdering van de eens evident geworden zaak uit mijn bewustzijn, had tot effect dat de inhoud van deze evidentie op een eerste manier van de reële objectiviteit van het verloop van mijn bewustzijnsleven werd losgemaakt.

Maar hoewel het evidente gegeven op die manier niet meer onafscheidelijk verbonden is met een tijdelijke en voorbijgaande toestand van mijn bewustzijn, blijft het toch nog steeds gebonden aan iets wat slechts een bestendige dispositie van mij zou kunnen zijn om steeds hetzelfde weer evident te vinden. Het moet, om helemaal van mijn subjectiviteit losgemaakt te worden, de proef van een communicatie met anderen ondergaan. (Dat veronderstelt het bestaan van een communicatietaal. En dat stelt een eigen

probleem, waarop Husserl ook enigerwijze ingaat, door het feit dat de taal zelf al een ideëel object is en uit ideële objecten is opgebouwd. Maar in haar structuur gezien blijft de problematiek en haar oplossing dezelfde.) Het met een ander bewustzijn communicerende bewustzijn beschouwt Husserl als een bewustzijnsvorm die een fundamentele gelijkenis vertoont met de herinnering. Zoals het in de herinnering over een samenkomen van bewustzijn met bewustzijn gaat, namelijk van mijn bewustzijn van nu met mijn bewustzijn van vroeger, zo gaat het in de communicatie over de vertegenwoordiging van één bewustzijn door een ander bewustzijn, van het bewustzijn van een ander in het mijne en omgekeerd. Kan ik nu een evidentie die ik heb opgedaan, overdragen op iemand anders? Nee, dat kan ik niet. Ik kan de ander slechts door te spreken over wat ik evident heb gevonden, ondersteund—in het geval van de meetkunde—door tekeningen, ertoe aanleiding geven om vanuit zichzelf dezelfde evidentie voor zichzelf tot stand te brengen (op een manier die vergelijkbaar is met het feit dat mijn eigen actieve herinnering wellicht steeds moet uitgaan van een passief opnieuw opdagen van een aanknopning aan gegevens uit mijn sluimerend verleden). Juist het feit echter dat ik de evidentie niet kan overdragen op een ander (een tekort waarop zoals vermeld Husserls critici menen te moeten wijzen) maakt dat de objectiviteit van het evidente gegeven op een hoger peil komt te staan indien de communicatie lukt. Want ze kan slechts lukken wanneer de ander, hoewel ertoe aangezet door mijn mededelingen, bedoelde evidentie alleen door zijn eigen bewustzijnsactiviteit op dezelfde wijze terugvindt als ik zelf haar heb gevonden. Zoals de evidentie tussen haar eerste ontdekking en haar hernieuwing in mijn herinnering eigenlijk in een eigen dimensie onafhankelijk van mijn tijdelijke bewustzijns toestanden kwam te staan, zo plaatst ze zich nu eigenlijk in een (ideële) ruimte tussen mijn bewustzijn en

het bewustzijn van de ander die haar eveneens heeft gevonden, met de evidentie ook van haar identieke inhoud voor mij en voor de ander. Ze is niet langer meer aan het bewustzijn van een of ander individu gebonden.

Maar nog steeds blijft op die manier de inhoud van de evidentie in kwestie gebonden aan haar actieve hernieuwing door een of ander individu, en dit te meer omdat er geen intersubjectief geheugen (een gemeenschappelijk geheugen voor alle of tenminste meer individuen) bestaat, terwijl het individuele bewustzijn dank zij de retentie over zijn geheugen beschikt. De gecommuniceerde evidentie blijft zelf slechts bestaan in de retentie en het geheugen van de enkelvoudige individuen die erbij betrokken waren. Nog steeds lijkt niets het boventijdelijke bestaan van de evidente inhoud, als iets dat tenminste in principe door iedereen, overal en altijd onveranderd teruggevonden kan worden, te verzekeren. Nu bestaat er wel niet van nature, maar door kunst een soort intersubjectief geheugen, namelijk schrift; wij kunnen eraan toevoegen, schrift in al zijn vormen: handschriften, boeken, banden, elektronische geheugens ('computers'). Door het neerschrijven komt uiteindelijk de ideële objectiviteit van ideële objecten zoals die van de meetkunde en de meetkunde zelf tot stand.

Op die manier wordt ook de geweldige fundamentele betekenis van het geschreven woord voor alle cultuur, speciaal voor de onze, begrijpelijk, iets wat we allen bestendig ervaren maar zelden ten volle beseffen.

DE WETENSCHAPSKRITISCHE DRAAGWIJDTE
VAN DE OPHELDING VAN DE 'OORSPRONG
VAN DE MEETKUNDE'

Het zojuist geschetste onderzoek naar de 'oorsprong van de meetkunde' en zijn resultaat brengen zwaarwegende wetenschapskritische consequenties met zich mee. (Men

ziet overigens dat het thema van de verhandeling door Finks titel 'Over de oorsprong van de meetkunde' alleen dan juist omschreven is, wanneer men hierbij onder de 'oorsprong' van de meetkunde niet slechts haar eerste begin maar het tot-stand-komen van de ideële objectiviteit van de meetkunde en haar inhouden verstaat.) Indien het waar is dat de objectiviteit van een wetenschap zoals de meetkunde per slot van rekening op niets anders berust dan op haar schriftelijke fixering, dan houdt dat namelijk — op het eerste gezicht — het gevaar in dat een dergelijke wetenschap vatbaar wordt voor een overdracht en zelfs een verdere ontwikkeling 'naar de letter' zonder dat de oorspronkelijke evidenties waarop ze steunt 'naar de geest' nog ooit opnieuw worden opgeroepen. 'Op het eerste gezicht', zo zeiden wij, verschijnt dit als een 'gevaar'. Maar in feite gaat het hierbij niet slechts om een gevaar. Veeleer is zo'n onafhankelijkheid van het voortbestaan en de verdere ontwikkeling van de wetenschap ten opzichte van een bestendige hernieuwing van haar oorspronkelijke inzichten juist datgene wat een wetenschap zoals de meetkunde in het belang van haar ideële objectiviteit moet nastreven en door middel van haar schriftelijke fixering moet trachten te verwezenlijken. Zo gezien komt de doelstelling van de objectivering zelf in een problematisch licht te staan. Het objectiviteitsideaal komt in een tegenstelling terecht met het handhaven van de oorspronkelijke zakelijke betrokkenheid van een weten — door zijn evidente inzichten — tot zijn inhouden, tot zijn — objecten.

Alvorens iets nader in te gaan op deze wetenschapskritische problematiek, komen we even terug op de boven (p. 8-9) reeds kort aangestipte algemene wetenschaps-theoretische draagwijdte van het onderzoek naar de oorsprong van de meetkunde. De meetkunde, zo zeiden wij, komt in deze verhandeling van Husserl op de eerste plaats over als een louter voorbeeld voor de problematiek van de

constitutie van ideële objecten en hun objectiviteit. Maar toch dient ze niet alleen als—voor de rest betrekkelijk willekeurig of onverschillig—voorbeeld voor een intern speciaal probleem van de wijsbegeerte. Reeds vanaf de eerste bladzijde verklaart Husserl op enigszins dubbelzinnige manier: 'Onder de term 'meetkunde' rangschikken we ter wille van de bondigheid alle disciplines die zich bezighouden met de vormen die een mathematisch bestaan bezitten in de zuivere ruimtelijkheid en tijdelijkheid' (p. 45). Is daarin niet alle mathematische natuurwetenschap mede inbegrepen? Op even dubbelzinnige wijze spreekt Husserl in de boven (p. 14) reeds aangehaalde formulering van zijn centrale vraagstelling in dit geschrift, over 'de meetkundige idealiteit (en die van alle wetenschappen)'. In feite gebruikt hij niet de 'zuivere' wiskunde, maar de meetkunde als voorbeeld, omdat zij voor hem de eerste uitbeelding van een wiskunde is die wordt toegepast op een gebied waar het niet alléén gaat om de constitutie van ideële objecten, maar om die van objectieve realiteitswetenschappen. De mathematisering van de moderne wetenschappen verschijnt inderdaad op de eerste plaats als een vorm van geometrisering van de realiteitskennis: men denke aan het belang van de astronomie onder de eerste verwezenlijkingen van de nieuwe wetenschap van de moderne tijd, en aan dat van de uitvinding—door Descartes—van de analytische meetkunde voor de ontwikkeling van de nieuwe mechanica en dynamica. Vooral echter weten we dat de moderne wetenschap in haar geheel bij haar poging om een kennis van de realiteit op te bouwen die steeds meer zou overeenkomen met het ideaal van volstreckte objectiviteit, blijkbaar geen andere weg kon opgaan dan die welke erin bestond in steeds toenemende mate steun te zoeken in de ideële objectiviteit van de wiskunde en haar inhouden. Bijgevolg zou men kunnen zeggen: onze gehele moderne objectieve realiteitswetenschap is—meetkunde. (Vermoedelijk is het geen toeval dat zich voor deze

uitspraak het Nederlandse woord 'meetkunde' dat slechts in het begin van de moderne tijd werd gevormd, beter leent dan het Griekse woord 'geometrie'.) Dan zou het in Husserls kleine verhandeling 'Over de oorsprong van de meetkunde' eigenlijk over de vraag gaan wát door de ontwikkeling van onze moderne wetenschappen überhaupt uiteindelijk tot stand is gekomen. Want het schijnt dat ook de constitutie van reële objectiviteit volgens het ideaal van onze moderne wetenschap in niets anders haar grondslag vindt dan in de constitutie van ideële objectiviteit—in de zin van die van de meetkunde.

Daarmee wordt duidelijk welke omvattende wetenschapskritische gevolgtrekkingen kunnen voortvloeien uit de resultaten van Husserls onderzoek naar de voorwaarden waaronder de ideële objectiviteit van een wetenschap zoals de meetkunde tot stand kan komen. De laatste van deze voorwaarden is, volgens hem, de schriftelijke fixering. Daarmee gebeurt een eigenaardige inplanting van het ideële, door middel van symbolische tekens, in de materiële realiteit zelf. (Husserl noemt dat, met een uitdrukking uit de geologie, 'sedimentatie'). En het geschreven woord, een boek bijvoorbeeld, is zelf ook een materieel ding dat één mens aan een ander kan overmaken—zonder dat erbij een overdracht plaatsvindt van enig inzicht in de inhoud van dat boek. Maar niet alleen dat. Zelfs het gesproken woord bezit, door zijn akoestische realiteit, met het geschreven woord vergelijkbare trekken. Ook het gesprokene kan nagesproken worden zonder enig begrip van het gezegde. Maar zelfs niet alleen dat. Het geschreven en ook het gesproken woord bezitten een 'literair' karakter dat de mogelijkheid inhoudt zelfs een speciale activiteit in te stellen, om namelijk de betekenis na te gaan, op te helderen en evident te maken die deze woorden—volzinnen, paragrafen en hele verhandelingen—inhouden, zonder dat dit er noodzakelijk op moet neerkomen ook de waarheid van het gezegde en

bedoelde na te gaan en de zakelijke evidenties te hernieuwen die eraan ten grondslag (mogen) liggen. Husserl noemt dat — hoewel in rechtstreekse aansluiting bij zijn betoog over het belang van het schrift — ‘de *verleidingen door de taal*’ (zie onder, p. 71), die juist bij de schriftelijke fixering het gevaarlijkst worden. Iedereen die ooit een examen heeft moeten voorbereiden, maar ook iedereen die wel enige belangstelling opbrengt voor het eigentijdse denken (of ook dat van het verleden) maar hieraan slechts weinig tijd en aandacht kan besteden, kent dat gevaar. De activiteit, zo drukt Husserl het uit, strekt niet verder dan tot een ‘activiteit in de passiviteit’. Actief voltrekt men slechts de evidentie van hetgeen door een schrijver of spreker bedoeld is, wat hij heeft willen zeggen, maar men verblijft daarmee in de passiviteit ten opzichte van de louter taalkundige associaties; men brengt het niet tot de activiteit om zelfstandig te trachten de zakelijke evidenties op te doen waartoe de schrijver of spreker ons wil oproepen en inderdaad slechts kan oproepen (vgl. p. 21). (Bovendien bestaat er vandaag zelfs een wetenschappelijke of filosofische tendens die de stelling verdedigt dat inderdaad in alle talen niets anders te zoeken valt dan louter naar elkaar verwijzende betekenissen en dat het onzinnig zou zijn om daarachter nog iets als waarheid of betrokkenheid op een evidente realiteit of ideële verhouding te zoeken.) De formele logica speelt daarbij volgens Husserl de fatale rol van een techniek die speciaal ontwikkeld werd met het doel om loutere betekenisverbanden tussen verschillende uitspraken duidelijk te kunnen maken zonder op de werkelijke inhouden ervan, hun werkelijke waarheid en de noodzakelijkheid ze inhoudelijk evident te maken nog te moeten ingaan. (Het is vermoedelijk kenmerkend dat de formele logica hierbij op geschreven tekens moet steunen die zelf nauwelijks nog uitgesproken kunnen worden; geen cursus logica zonder bord en krijt.)

Deze betekenis van de logica wijst al op het feit dat het

bij dit alles niet enkel om een gevaar gaat waardoor de betrokkenheid van een wetenschap op de oorspronkelijke evidenties waarop ze toch moet berusten, dreigt te worden verbroken. Integendeel, wat hier allereerst als een gevaar omschreven werd, vormt een mogelijkheid die de wetenschap (van de ons vertrouwde aard) en zij die haar bedrijven, leren, overdragen en trachten te bevorderen, met alle middelen moeten trachten te ontwikkelen en te bevestigen. De bevestiging van deze mogelijkheid is zelfs een belangrijk onderdeel van wat bij het nastreven van het objectiviteitsideaal eigenlijk bedoeld is. En juist daaraan dankt bijgevolg ook het schrift zijn fundamentele betekenis voor de constitutie van een objectieve wetenschap; juist aan het feit namelijk dát de schriftelijke fixering de overdracht en de verdere ontwikkeling van een wetenschap onafhankelijk maakt van de bestendige hernieuwing van haar oorspronkelijke evidenties.

Zo'n wetenschap groeit over eeuwen heen, en moet toch één systematisch samenhangende eenheid vormen; de enkelvoudige wetenschapper werkt jaar in jaar uit, dag in dag uit, niet zonder zijn werk steeds opnieuw te moeten onderbreken voor rustpauzen en voor andere bezigheden; hoe, vraagt Husserl, zou een en ander mogelijk zijn indien niet — juist door de schriftelijke vastlegging — steeds de mogelijkheid verzekerd zou zijn om opnieuw aan te sluiten bij het geheel van de voorafgaande wetenschappelijke verworvenheden, zonder deze stuk voor stuk en tot in het laatste detail steeds opnieuw volledig evident te moeten maken? Het voortbestaan van zo'n wetenschap zelf hangt af van wat in het begin overkwam als een gevaar van ‘verleidingen door de taal’ en, vooral, door de schriftelijke fixering. Daardoor wordt echter de kritiek die betrekking had op dit gevaar geenszins weerlegd. Integendeel, de draagwijdte van deze kritiek neemt nog toe. Ze moet zich nu richten tegen een wetenschap die ter wille van haar fun-

dering in de objectiviteit van ideële objecten zich niet alleen moet confronteren met dit gevaar maar zich juist datgene tot streefdoel moet stellen waarin het gevaar bestaat.

Dit is de essentie van de inhoud van het tweede kernstuk (p. 69–87) van Husserls verhandeling 'Over de oorsprong van de meetkunde'.

Misschien moet men, vooral in het licht van Husserls meer omvattend betoog in zijn werk over 'De crisis van de Europese wetenschappen', nog een stap verder gaan en de volgende vraag stellen. Indien men niet langer zonder meer kan vooronderstellen dat de werkelijke wereld 'op zichzelf' een wereld is van objecten die op hun beurt 'op zichzelf' gekenmerkt zouden zijn door hun reële of ideële objectiviteit (zie boven, p. 12–13), zou dan niet mogelijk het enige doel van het streven naar een weten op basis van de objectiviteit van ideële objecten juist dit kunnen zijn, ons los te maken van elke noodzakelijkheid om nog actief in te gaan op de oorspronkelijke evidenties waarin zich ons de werkelijke wereld opdringt en waaraan ook de objecten van onze wetenschappen tenminste hun oorsprong danken? Zou dat het streefdoel zijn dat zich achter het objectiviteitsideaal verbergt, namelijk ons te kunnen beperken tot een 'activiteit in de passiviteit'?

DE CULTUURKRITISCHE DRAAGWIJDTE
VAN DE PROBLEMATIEK VAN DE OBJECTIVITEIT
VAN IDEËLE OBJECTEN

Ideële objecten en de problemen betreffende de constitutie van hun ideële objectiviteit komen nu echter geenszins alléén voor in de vorm van wetenschappen en hun inhouden. Integendeel, deze vormen slechts een onderdeel van de cultuur überhaupt, alle culturele objecten—of tenminste juist de meest specifiek culturele—bezitten een soort ideële objectiviteit die vergelijkbaar is met de objectiviteit van de

ideële objecten van een wetenschap, en voor elke cultuur vormt de ideële objectiviteit van de objecten die ze schept een onmisbaar element. Daaraan zijn dan ook—volgens de resultaten van Husserls onderzoek naar de 'Oorsprong van de meetkunde'—gevaaren voor de cultuur verbonden die analoog zijn aan die waarop met betrekking tot de constitutie van objectieve wetenschappen werd gewezen. En ook hier gaat het niet slechts over 'gevaaren' voor een cultuur, omdat de doelstelling van een cultuur juist datgene beoogt wat deze gevaaren inhoudt, vooral echter wanneer de formele waarden van een cultuur als zodanig worden verabsoluteerd. Juist dit lijkt echter de bevordering van een voornamelijk wetenschappelijke cultuur zoals de onze—een wetenschappelijke cultuur in de zin van een cultuur die op de eerste plaats steunt op de ontwikkeling van objectieve wetenschappen en hun toepassingen—met zich mee te brengen.

Husserls beschouwingen 'Over de oorsprong van de meetkunde' houden dus ook elementen in van een cultuurtheorie, van een algemene cultuurkritiek in de zin van een kritiek op een belangrijk aspect van elke cultuur als zodanig, en vooral van een kritiek op onze specifieke westerse beschaving in het tijdperk van de moderne wetenschap. Deze algemene en speciale cultuurtheoretische en cultuurkritische implicaties van zijn onderzoek naar de 'Oorsprong van de meetkunde' heeft Husserl in deze korte tekst wel niet thematisch uitgewerkt, maar ze komen bijna op elke bladzijde van zijn betoog ter sprake.

We zullen ook hier (vgl. ook p. 23), alvorens het cultuurkritische perspectief van Husserls resultaten iets te verduidelijken, de cultuurtheoretische draagwijdte van zijn onderzoek toelichten. Wetenschappen zijn geenszins de enige ideële objecten die deel uitmaken van een cultuur en voor de opbouw van een cultuur een fundamentele rol spelen. 'Een "ideële" objectiviteit... is eigen aan een hele klasse

van geestelijke voortbrengselen van de cultuurwereld' (zie p. 55). Op de eerste plaats vermeldt Husserl hierbij al wat 'in de ruimste zin van dit begrip' 'literatuur' is. Zoals in antwoord op de vraag betreffende het tot-stand-komen van de ideële objectiviteit van de meetkunde ('en die van alle wetenschappen') verwezen moest worden naar de constitutionele bijdrage van het schrift, zo verwijzen omgekeerd alle schriftelijke getuigenissen reeds op zichzelf naar betekenissen die een ideële objectiviteit bezitten. Een boek is een in ruimte en tijd gesitueerd materieel ding van reële objectiviteit. Maar een bepaald boek—bijvoorbeeld Kants *Kritik der reinen Vernunft* of Rousseaus *Nouvelle Heloise*—is een ideëel object, één en hetzelfde dat we terugvinden in de vele exemplaren, drukken en zelfs vertalingen die van deze werken bestaan, iets algemeen in verhouding tot deze menigvuldigheid en iets dat we slechts te 'zien' krijgen in een ingesteldheid die radicaal verschilt van een waarneming die zich uitsluitend richt op boeken als reële, materiële objecten. Verder is 'ook de taal zelf... in al haar bijzonderheden zoals woorden, volzinnen en uiteenzettingen, volkomen opgebouwd uit ideële objecten' (zie p. 57). Zeker gaat het hierbij over andersoortige ideële objecten dan die van een wetenschap zoals de meetkunde, en juist op dat feit moest boven (p. 25-27) bij de beschrijving van de gevaren die met de schriftelijke fixering van een wetenschap verbonden zijn, worden gewezen. De constitutie van de ideële objectiviteit van een wetenschap moet in elk geval ook steunen op een taal die in háár ideële objectiviteit reeds geconstitueerd is. Maar het proces dat leidt tot de constitutie van de ideële objectiviteit van een taal moet ook een fundamentele gelijkenis vertonen met datgene wat aan de ideële objecten van de meetkunde hun objectiviteit verleent. Onder meer zou dat betekenen dat ook de constitutie van een objectieve taal reeds het bestaan van (een soort) schrift vooronderstelt.

Men moet zich nu verder afvragen of de 'klasse van geestelijke voortbrengselen uit de cultuurwereld' die ideële objecten zijn, niet nog veel uitgebreider is dan Husserls verwijzing naar taal en literatuur laat vermoeden. Tot deze vraag geeft hij zelf aanleiding, zoals we zullen zien, wanneer hij stelt: 'De hele cultuurwereld is in al haar vormen gegeven uit traditie' (zie p. 47), hoewel hij niet alleen 'werk-tuigen (hamers, tangen)' maar zelfs 'bouwkunst' (letterlijk: 'architecturen', p. 55) uitdrukkelijk niet in de klasse van de ideële objecten uit de cultuurwereld wenst te rangschikken. Maar doen zich in feite niet bijvoorbeeld ook bouwwerken, tenminste voor zover ze een specifiek culturele betekenis bezitten, als 'sedimentaties' van ideële objecten voor, als objecten die niet te vereenzelvigen zijn met de zintuigelijk waarneembare materiële constructies, mogen deze ideële objecten zich dan situeren op sociaal, politiek, godsdienstig, 'louter esthetisch' of een ander 'ideologisch' vlak? En hangt de overlevering (de traditie in de actieve betekenis van het woord) van deze idealiteiten dan niet van nog iets anders af dan van het materiële behoud van een bouwwerk? Zouden niet zelfs analoge vragen moeten worden gesteld met betrekking tot ideële objecten die slechts in één enkel onvervangbaar 'exemplaar' van reële objectiviteit, bijvoorbeeld een schilderij, hun uitdrukking hebben kunnen vinden? — Kortom, men kan zich afvragen, of niet elke cultuur juist in haar meest specifieke betekenis zich opbouwt uit culturele objecten waarvan de objectiviteit slechts ideëel kan zijn, en of niet bijgevolg het algemene resultaat van Husserls onderzoek naar de 'oorsprong van de meetkunde' toepasselijk is op een essentieel aspect van de cultuur als zodanig: een cultuur zou haar objectieve bestaan slechts danken aan de schriftelijke vastlegging en traditie of andere vormen van 'sedimentatie' van haar—in wezen louter ideële—betekenis en betekenissen, met alle gevolgen van dien.

Opnieuw zou het eerste gevolg ervan zijn dat de mogelijkheid en het gevaar ontstaan dat een gehele cultuur zich overdraagt en zich zelfs verder ontwikkelt, niet op de grondslag van de steeds opnieuw opgeroepen evidentie van haar oorspronkelijke ideële betekenis en betekenissen, maar alléén op de grondslag van het voortbestaan en de overlevering van de materiële culturele objecten waarin deze betekenis en deze betekenissen zich hebben gesedimenteerd, waaronder het geschreven woord de eerste of tenminste een zeer belangrijke plaats inneemt. Een staat, een staatsvorm, een godsdienst, een onderwijsinstelling, een kunst, een economisch systeem leiden hun bestaan dan alleen nog verder in de gedaante van instellingen die hun materiële belichaming hebben gevonden en van schriftelijke vastleggingen waarin hun betekenis is gefixeerd in woorden die in de alledaagse taal worden aangehaald zonder bezinning op hun oorspronkelijke inhoud.

Ook hier echter is het duidelijk dat het daarbij niet alleen over een gevaar gaat waardoor een cultuur in haar voortbestaan en in haar verdere ontwikkeling bedreigd is, maar wel over iets wat een cultuur volgens haar meest eigen formele functie juist tot stand moet trachten te brengen. Formeel bezien berust het culturele peil van een maatschappij op de omvang van gesedimenteerde verworvenheden, zoals inrichtingen, tradities, zeden, gebruiken, stijlen waarop ieder lid van de maatschappij als 'vanzelfsprekend'—zoals schrift letterlijk 'vanzelf spreekt'—kan steunen en waarop hij kan voortgaan, zonder hen nog met betrekking tot hun oorspronkelijke betekenis ter discussie te moeten stellen of zichzelf met betrekking daartoe nog vragen te moeten stellen. Dit is de eigenlijke betekenis van Husserls stelling: 'De hele cultuurwereld is in al haar vormen gegeven uit traditie', namelijk door loutere vanzelfsprekende overlevering zonder aanleiding tot of noodzaak van een terugkeer naar de oorsprong van de gesedimen-

teerde betekenissen. Alleen een dergelijke verworven cultuurtoestand maakt in feite, zoals in het geval van de wetenschapsman die na een gezellige avond, na zijn nachtrust en na zijn ontbijt, naar zijn papieren en boeken terugkeert, een vooruitgang mogelijk die niet steeds opnieuw moet beginnen met niets en met het opzoeken van eerste evidenties. (Filosofie, terloops gezegd, voor zover zij zich juist toelegt op zo'n steeds-opnieuw-beginnen, is dus het tegendeel van een cultuurverschijnsel in de hier aangeduide zin.)

En nu is duidelijk dat enerzijds de cultuur in haar ongeschreven formele betekenis wel een onmisbare functie voor de menselijke samenleving vervult, maar dat anderzijds de vervulling van deze functie door de cultuur niettemin samengaat met het gevaar dat door de ontwikkeling van de cultuur zelf haar gehele menselijke betekenis verloren gaat. Ook hangt de waarde van de formele cultuur en haar bevordering ten slotte af van de waarde van haar inhoud, van datgene wát door haar gecultiveerd wordt. De waarde van een formele cultuur mag niet verabsoluteerd worden, op straffe van een vernietiging van alle culturele waarden.

Door deze bedenkingen krijgt ook de wetenschapskritiek die in Husserls korte verhandeling 'Over de oorsprong van de meetkunde' geschetst is nog eens een verdergaande betekenis. Onze moderne westerse beschaving is een wetenschappelijke cultuur en ze is gebaseerd op een wetenschap die op de eerste plaats objectiviteit nastreeft en die slechts in de vorm van ideële objectiviteit lijkt te kunnen bereiken. Indien echter op die manier ook onze verhouding tot de realiteit zelf—onder de heerschappij van de 'meetkunde' in de ruimste betekenis van dat woord—zich in toenemende mate baseert op de vestiging en sedimentatie van ideële objecten, dreigt dat inderdaad neer te komen op een verabsolutering van de formele waarde van deze cultuur en het verlies van haar oorspronkelijke inhoudelijke betekenis

of het verlies van het bewustzijn ervan. En met deze opmerking komen we terecht in de centrale thematiek van Husserls betoog over 'De crisis van de Europese wetenschappen en de transcendentale fenomenologie' waarbij ook zijn aantekeningen 'Over de oorsprong van de meetkunde' behoren.

DE CONFRONTERING MET DE 'CRISIS
VAN HET EUROPESE MENSDOM' ALS INLEIDING
TOT DE FENOMENOLOGISCHE FILOSOFIE

Het laatste grote werk van Husserl dat handelt over 'De crisis van de Europese wetenschappen en de transcendentale fenomenologie', is een kritiek op de grondslagen van onze tijd. Husserl beschouwt namelijk volgens de titel van het eerste deel van dit werk 'de crisis van de wetenschappen als de uitdrukking van een radicale levenscrisis van het Europese mensdom'. Het Europese mensdom, of onze westerse beschaving, wortelt namelijk in het ideaal van rationaliteit dat teruggaat op de klassieke Griekse wijsbegeerte en het streven naar een levensvorm en een samenleving volgens de normen van deze rationaliteit. De moderne tijden zijn gedefinieerd als het tijdperk waarin zich dit ideaal begon te verwezenlijken, dank zij de ontplooiing van de Europese wetenschappen. Inmiddels zijn echter deze wetenschappen, ondanks hun geweldige successen, in een crisis terechtgekomen, en daarmee ook onze gehele westerse beschaving. Deze crisis is een 'crisis' in de meest letterlijke betekenis van dit woord: een 'scheiding' namelijk tussen de rationaliteit zoals ze vertegenwoordigd wordt door onze moderne wetenschappen, en de wereld van ons alledaagse individuele en gemeenschapsleven. Niet-tegenstaande het feit dat deze wetenschappen en hun toepassingen overal tot in onze alledaagse leefwereld zijn binnengedrongen, hebben ze toch in toenemende mate hun

betekenis voor ons leven in deze wereld verloren, en wordt bijgevolg ons leven in feite steeds meer bedreigd door een radicale irrationaliteit. Dit heeft volgens Husserl zijn oorzaak in het feit dat het oorspronkelijke Griekse ideaal van rationaliteit, het ideaal van de theoria, door onze moderne Europese wetenschappen werd omgevormd, vervalst en verkort tot een levensvreemd ideaal van pure objectiviteit. Bijgevolg kondigt zich de crisis ook reeds aan in 'de moderne tegenstelling tussen fysicalistisch objectivisme en transcendentaal subjectivisme' (titel van deel II van Husserls verhandeling)—de kern van de tegenstelling tussen moderne wetenschap en moderne filosofie. De meest dringende taak van de filosofie van heden en de uiteindelijke filosofische zin van Husserls 'transcendentale' fenomenologie zou dan ook daarin bestaan deze crisis te overwinnen door het objectivisme te bestrijden en het verband tussen wetenschap en leefwereld te herstellen en doorzichtig te maken door middel van een nieuwe 'ontologie' (zijnsleer) van de leefwereld (deel III van het werk).

Husserl heeft zijn verhandeling over 'De crisis van de Europese wetenschappen' in de ondertitel 'een inleiding tot de fenomenologische filosofie' genoemd. Men heeft de betekenis van deze benaming wellicht veelal onderschat. Husserl heeft geen ander werk uitgegeven dat uitdrukkelijk een inleiding tot de fenomenologische *filosofie* wilde voorstellen. Hij heeft echter steeds een duidelijk verschil gemaakt tussen 'zuivere fenomenologie' enerzijds en 'fenomenologische filosofie' anderzijds. De 'zuivere fenomenologie' stelt hij slechts voor als een zelfstandige mogelijke richting van onderzoek, met eigen object en methode. Daaruit groeit pas een 'fenomenologische filosofie' wanneer haar fundamentele betekenis voor alle filosofie en echte wetenschap en daarmee de noodzakelijkheid—niet slechts de mogelijkheid—van de fenomenologische zienswijze duidelijk wordt gemaakt. Het lag dus in Husserls bedoeling in zijn 'crisis'-

verhandeling de uiteindelijke filosofische motivering en betekenis van zijn levenswerk, van al zijn 'zuiver' fenomenologisch onderzoek aan te duiden. Slechts vanuit dit werk over 'De crisis van de Europese wetenschappen en de transcendentale fenomenologie' kan men dus volgens Husserls intentie een echte toegang vinden tot 'de weg van de fenomenologie' vanaf Husserls vroegste studies, en niet omgekeerd.

Husserls eerste grote werk—na het voorspel van een *Philosophie der Arithmetik* (1891)—waren zijn in twee delen in 1900 en 1901 verschenen *Logische Untersuchungen*. Onmiddellijk viel het de lezers op dat dit werk gekenmerkt is door een dubbele oriëntering die velen zelfs als tegenstrijdig ondervonden. Immers, in het eerste deel van het werk verdedigt Husserl de objectiviteit van de logica, door een vernietigende kritiek op wat hij 'psychologisme' noemde, tegen elke poging om de wetten van de logica te herleiden tot louter psychologische feitelijke wetmatigheden van 'ons' menselijk denken. In het tweede deel echter zocht hij op zijn beurt het logische te funderen door—in onderzoekingen, die hij fenomenologisch, maar toen ook zelf nog 'descriptief-psychologisch' noemde—opnieuw terug te gaan naar de wortels van het logische bewustzijn. In feite manifesteert zich in deze schijnbare tegenstrijdigheid de originele grondgedachte van Husserls aanpak. De objectiviteit—van onze kennis zowel als van onze wereld—mag noch gelochend noch zonder meer voorondersteld worden. Ze bezit een onweerlegbare 'realiteit'—als iets dat we tenminste in bepaalde 'akten' ('handelingen') van ons bewustzijn beogen; maar ze is niet zo maar 'gegeven', ze komt slechts tot stand daar waar—en onder de voorwaarden waaronder—de zojuist vermelde 'intentie' (gerichtheid) van ons bewustzijn daadwerkelijk haar vervulling vindt (in een evidentie, zie echter p. 18-22 en 25-28). Deze onverbreekbare samenhang tussen subjectiviteit en objectiviteit plaatst Husserl dan voor

de vrijwel alomvattende problematiek van de 'fenomenologische constitutie' (zie p. 10-14). Deze heeft hij voor het eerst in al haar breedte en diepte uiteengezet in zijn *Ideen zu einer reinen Phänomenologie und phänomenologischen Philosophie* van 1913, samen met een beschrijving van de methode waarmee deze problematiek volgens hem alleen benaderd kan worden, de methode van de 'fenomenologische reductie'. Maar in feite is van dit werk in 1913 slechts het 'eerste boek' verschenen, dat gewijd is aan een *Allgemeine Einführung in die reine Phänomenologie*. Het geplande 'derde boek' waarin pas de filosofische betekenis van het fenomenologisch onderzoek—Husserls *Ideen zu einer phänomenologischen Philosophie*—moest worden aangeduid, bleef achterwege. Voor het eerst in een cursus uit 1923-1924 over de *Erste Philosophie*, waarvan later het nagelaten manuscript gepubliceerd kon worden, heeft Husserl getracht aan te tonen dat de door hem voorgestelde 'fenomenologische reductie' beantwoordt aan een vereiste waarvan de grondslag reeds is gelegd in de klassieke Griekse idee van de theoria ('eerste filosofie' was de naam die Aristoteles zelf gaf aan wat later zijn 'metafysica' werd genoemd), een vereiste dat echter vóór zijn fenomenologie nooit echt werd ingelost, met als gevolg de noodlottige overwinning van het moderne objectivisme in ons tijdperk van de wetenschap. Maar pas aan het eind van zijn leven heeft Husserl zichzelf publiekelijk uitgesproken over de laatste filosofische motivering en betekenis van zijn zuivere fenomenologie, in de 'crisis'-verhandeling namelijk. Intussen heeft hij van vóór 1900 tot in 1937 zijn zuiver fenomenologisch onderzoek onverpoosd verder gezet, een onderzoek waarvan niet alleen de reeds boven vermelde andere werken (zie p. 18) maar vooral ook de massa van zijn nagelaten manuscripten, die in het Husserlarchief te Leuven bewaard worden, getuigenis afleggen en waarvan tot op dit ogenblik nog steeds slechts een gedeelte gepubliceerd is.

Het lijkt geen twijfel dat Husserls levenswerk gemotiveerd is door de kritiek op de grondslagen van onze tijd, die haar uitdrukking gevonden heeft in zijn 'crisis'-verhandeling, namelijk de kritiek op het objectivisme dat onze Europese wetenschappen beheerst, die op hun beurt aan de grondslag van de moderne westerse beschaving liggen. Als reactie daarop wilde Husserl door een fenomenologisch gefundeerd nieuw 'transcendentiaal subjectivisme' beter beantwoorden aan het oude Griekse ideaal van een zuiver theoretisch weten en een daardoor geleide rationele levensvorm. Men kan zich afvragen of Husserls kritiek wel radicaal genoeg was. Niet alleen kan men Husserls antwoord op de vraag onbevredigend vinden of niet het moderne objectivisme ten slotte wél volstrekt overeenstemt met het antieke ideaal van de theoria (wat de mening van Nietzsche en Heidegger was, die zich tegen dat ideaal hebben gekant, evenals het de overtuiging is van vele 'wetenschapsfilosofen' die dit ideaal blijven verdedigen). In het werk van Husserl zelf kan men niet weinige aanduidingen vinden voor het vermoeden dat hij in feite door zijn tegenstelling tot het objectivisme ook reeds het oude filosofische ideaal van de theoria heeft doorbroken. Zo wilde hij in zijn uiteindelijke 'inleiding tot de fenomenologische filosofie'—de 'crisis'-verhandeling—eigenlijk slechts een motiverende inleiding geven tot een uiteenzetting van de specifiek fenomenologische problematiek die nog moest volgen in zijn reeds vroeger verschenen werken of gevonden kon worden. In feite echter brengt hij—noodgedwongen—reeds in zijn betoog over de crisis van het Europees mensdom op de meest oorspronkelijke wijze de gehele problematiek van de fenomenologie ter sprake. Dat is een geheel nieuwe stijl van filosoferen. En juist in het stuk 'Over de oorsprong van de meetkunde' zal Husserl schrijven: 'Er heerst een dogma dat kennistheoretische opheldering en historische verklaring... principieel van elkaar te scheiden zijn. Maar dit dogma is

totaal verkeerd...' (zie p. 99). Dan is filosofie niet meer te scheiden van historische kritiek.

Ik wil op deze plaats dr. Joris Duytschaever danken, die de eerste Nederlandse vertaling van een tekst van Husserl heeft gemaakt, en Benoît Angelet en Willy Coolsaet voor hun gewaardeerde medewerking bij het verzorgen van deze uitgave.

Rudolf Boehm

FILOSOFISCHE
KRING
1979-1980

BEKNOPTE BIBLIOGRAFIE

Husserls verzameld werk verschijnt in de reeks *Husserliana* —Edmund Husserl, *Gesammelte Werke*, auf Grund des Nachlasses veröffentlicht vom Husserl-Archiv (Leuven) in Verbindung mit Rudolf Boehm, aanvankelijk onder leiding van H. L. Van Breda, nu van Sam IJsseling, Martinus Nijhoff, 's-Gravenhage, vanaf 1950, tot nu toe achttien delen. Engelse vertalingen van sommige belangrijke werken van Husserl verschenen eveneens bij Martinus Nijhoff, Franse vertalingen voornamelijk bij Gallimard en bij de Presses Universitaires de France, beide te Parijs.

Enkele boeken die als inleiding tot het denken van Husserl kunnen dienen, zijn:

R. Bakker, *De geschiedenis van het fenomenologisch denken*, Het Spectrum, Utrecht/Antwerpen 1974⁴.

Rudolf Boehm, *Vom Gesichtspunkt der Phänomenologie. Husserl-Studien*, Martinus Nijhoff, 's-Gravenhage 1968.

Th. de Boer, *De ontwikkelingsgang in het denken van Husserl*, Van Gorcum, Assen 1966.

Jacques Derrida, inleiding bij de vertaling van Edmund Husserl, *L'origine de la géométrie*, Presses Universitaires de France, Parijs 1962.

Alphonse de Waelhens, *Phénoménologie et vérité*, Presses Universitaires de France, Parijs 1953.

Paul Janssen, *Geschichte und Lebenswelt. Ein Beitrag zur*

Diskussion von Husserls Spätwerk, Martinus Nijhoff, 's-Gravenhage 1970.

J. J. G. A. Kockelmans, *De fenomenologische psychologie volgens Husserl*, Lannoo, Tielt, 's-Gravenhage 1964.

Ante Pažanin, *Wissenschaft und Geschichte in der Phänomenologie Edmund Husserls*, Martinus Nijhoff, 's-Gravenhage 1972.

Robert Sokolowski, *The Formation of Husserl's Concept of Constitution*, Martinus Nijhoff, 's-Gravenhage 1964.